

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

Збірник наукових праць
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Том VII
ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Випуск 29

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2012

ЗМІСТ

<p>Гайдарова О.О., Матвієнко І.В. (Україна)</p>	<p>Супервізія як необхідна умова формування екологічної взаємодії консультанта з клієнтом</p>	<p>7-20</p>
<p>V Барішєва О.І. (Україна)</p>	<p>Феномен життєвого простору особистості в екопсихологічному вимірі</p>	<p>21-30</p>
<p>Белановська М.Л. (Білорусь)</p>	<p>Гендерна ідентичність жінки: проблеми розвитку (рос.)</p>	<p>31-39</p>
<p>Белановська О.В. (Білорусь)</p>	<p>Знаково-символічна діяльність і формування людської суб'єктивності (рос.)</p>	<p>40-52</p>
<p>Буковська О.О. (Україна)</p>	<p>Екопсихологічна сутність рефлексії молоддю поняття здоров'я</p>	<p>53-60</p>
<p>Варава Л.А. (Україна)</p>	<p>Теоретичний аналіз особливостей виникнення та переживання почуття щастя у особистості</p>	<p>61-69</p>
<p>Варга В.С. (Україна)</p>	<p>Етнопсихологічні особливості проблем адаптації дітей українського і угорського егносів до шкільного середовища</p>	<p>70-79</p>
<p>Власова О.І., Горич Н.В. (Україна)</p>	<p>Порівняльні дослідження якості життя жінок з артеріальною гіпертензією</p>	<p>80-90</p>
<p>Гагарін О.В. (Росія)</p>	<p>Екологоорієнтований світогляд особистості як психологічна, акмеологічна і педагогічна проблема (рос.)</p>	<p>91-102</p>
<p>Головльова О.В. (Україна)</p>	<p>До проблеми соціально-психологічної адаптації до трудової діяльності сучасних випускників виш</p>	<p>103-112</p>
<p>Горбань Г.О. (Україна)</p>	<p>Соціально-психологічні особливості прийняття рішень у соціальних системах різних форм організації</p>	<p>113-122</p>
<p>Грєзе О.В. (Україна)</p>	<p>Модус життя і екологія внутрішнього простору особистості в літньому віці (рос.)</p>	<p>123-130</p>
<p>Громова І.О. (Білорусь)</p>	<p>Реконструкція сімейної системи: окремі феномени (рос.)</p>	<p>131-142</p>
<p>Дідковський С.В. (Україна)</p>	<p>Поняття про знання в психології когнітивного спілкування (рос.)</p>	<p>143-150</p>
<p>Єрмаков Д.С. (Росія)</p>	<p>Нарис психології сталого розвитку (рос.)</p>	<p>151-160</p>
<p>Жарікова С.Б. (Україна)</p>	<p>Соціально – психологічна адаптація підлітків як прояв психологічного здоров'я</p>	<p>161-168</p>

О.І.Баришева,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
м.Луганськ, Україна

ФЕНОМЕН ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ОСОБИСТОСТІ В ЕКОПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Анотація. Стаття представляє собою теоретичний аналіз феномена життєвого простору людини, його різноманітні трактування в психологічній науці вченими різних наукових шкіл і напрямків. Феномен життєвого простору людини розглядається автором статті в контексті надання особистості необхідної психологічної допомоги і значимості для вирішення життєвих проблем людини психологічної екологічності простору його життєдіяльності.

Ключові слова: життєве простору, психологічна екологічність, сфери життєдіяльності, психологічна допомога

Актуальність проблеми. Останніми роками зростає науковий інтерес до вивчення суб'єкта життєдіяльності, активного творця свого життя, суб'єкта, що самоактуалізується. Для розуміння людини як суб'єкта власної життєтворчості важливим є розуміння взаємозв'язків і взаємовпливів людини, її внутрішнього світу та оточуючого середовища. Мова йде саме про взаємні впливи та взаємодії: середовища на людину, людини на середовище, та динаміка обох цих змінних в результаті таких взаємних впливів. Пошук суб'єктом притаманного йому способу життєдіяльності у світі реалізується через систему базових ставлень до світу, інших людей, самого себе, до людської спільноти в цілому, які сприймаються, формуються, приймаються особистістю у часовій динаміці/перспективі; також цей пошук реалізується на основі власної системи життєвих смислів і моральних принципів, цінностей та ідеальних уявлень, можливостей і здібностей, нервово-психічного потенціалу, особистісних очікувань та рівня домагань.

Як відзначають А.Л.Журавльов та А.Б.Купрейченко, характер взаємодії суб'єкта життєдіяльності з оточуючим світом і навіть сама наявність такої взаємодії великою мірою визначається тим, як сприймає й оцінює навколишній світ суб'єкт, тобто які об'єкти є значущими для нього, до яких він ставиться нейтрально, які ним ігноруються, а які з них зовсім не

помічаються особистістю. Все вищесказане можна віднести і до аналізу «внутрішнього світу» суб'єкта. Людина може також приймати, заперечувати чи не помічати окремі власні цінності та ідеали, потреби та інтереси, особистісні якості тощо [1, с.7-8]. Таке великою мірою вибіркоче, і в той же час, перетворююче ставлення до внутрішніх і зовнішніх умов своєї життєдіяльності спонукає до використання інших, більш вдалих термінів, а саме таких, як *психологічний простір*, *життєвий простір* особистості.

Вектор розвитку сучасної психологічної науки спрямований як раз на дослідження (що з'явилися саме останнім часом) психологічних просторів існування людини, як більш загальних, базових (життєвий, вітальний, самоактуалізаційний, духовний, ментальний та ін.), так і окремих, спеціалізованих видів простору, що розглядаються у контексті конкретних сфер життєдіяльності людини (професійний, освітній, соціально-психологічний, простір міжособистісних стосунків тощо).

Метою статті є теоретичний аналіз феномену життєвого простору людини, його різноманітних тлумачень у психологічній науці ученими різних наукових шкіл та напрямків. Нас, зокрема, феномен життєвого простору цікавить у контексті надання особистості необхідної психологічної допомоги і значущості для розв'язання життєвих проблем людини психологічної екологічності простору її життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз основних теоретичних положень проблеми. Використання терміну «життєвий простір» особистості в психологічних, а також філософських та соціологічних дослідженнях має свою історію. Теоретичні основи вивчення цього феномена (а також широко використовуваних подібних аналогів – «світ», «сфера», «поле», «зона» тощо) знайшли своє визначення в роботах А.Адлера, Е.Богардуса, Г.Зіммеля, К.Левіна, П.Сорокіна та ін. Розуміння різноманітних видів психологічного простору (комунікативного, особистісного та ін.) або уявлень про його окремі виміри активно розробляються на сьогодні в дослідженнях Ю.М.Забродіна, А.Л.Журавльова та А.Б.Купрейченко, В.Е.Клочко,

О.І.Муравйової, С.К.Нартової-Бочавер, О.Н.Паніної та Ю.Г.Панюкової, Н.Р.Саліхової, І.А.Соїної, Б.В.Таранова, Д.І.Фельдштейна та ін.

Не претендуючи на вичерпне висвітлення поняття життєвого простору особистості в рамках статті, ми зупинимося на обговоренні найбільш значущих у нашому розумінні змістовних характеристиках та сутності психологічного феномену і поняття життєвого простору особистості.

Поняття життєвого простору ввів у психологію Курт Левін [2]. Це поняття в його теорії поля показувало, що реальним середовищем життя, проживання особистості є не фізична реальність і не соціальне середовище, а лише ті їх фрагменти, які відображаються у свідомості людини і на основі яких вона будує свою поведінку. З огляду на це він запропонував розглядати людину та оточуюче середовище як спільне поєднання взаємозалежних чинників, а сукупність таких чинників отримала назву життєвого простору. З'ясування сутності та змістовних характеристик життєвого простору особистості, як правило, потребує диференціювання розуміння понять «середовище» і «простір». Про це – у основному тексті нашого дисертаційного дослідження, і у форматі статті ми не будемо наводити цей аналіз. У нашому намаганні вивчення особливостей понять «середовище» та «життєвий простір», у спробі з'ясування взаємодії в діаді «Людина – Навколишній світ» слід відмітити такий важливий момент: останнім часом у сучасній психології найбільш перспективними визнаються тенденції, пов'язані з розумінням людини у контексті «світу людини» (як це розглядає О.Асмолов (2001)), а головне – розуміння людини не тільки і не стільки як об'єкта формування і зовнішнього впливу, скільки як суб'єкта, що створює світ і себе в ньому шляхом власних дій і вчинків. С.Л.Рубінштейн у роботі «Людина і світ» писав, що проблема людини зазвучить у науці повно і цілісно тільки тоді, коли буде подолано відчуження людини від її життя, роз'єднання і протиставлення людини і її світу. [3, с.3]. Один із можливих напрямків конкретизації основоположного питання «Людина - Світ» ми бачимо у розробці проблеми життєвого простору особистості, його

психологічної екологічності та у разі його руйнації специфіки надання особистості необхідної психологічної допомоги у спробі гармонізації життя людини. Ця проблема порівняно недавно у вітчизняній науці позначилася як окремий предмет досліджень (Л.А.Александрова, 2004; В.В.Бодров, 2004; Дорфман, 1993; Л.Г.Костюченко, 2005; К.В.Килимник, 2005; Ц.П.Короленко, Н.Н.Пуховський, 2000; О.В.Матвієнко, 2005; І.П.Шкуратова, 2007; С.К.Нартова-Бочавер, 2003; Ю.М.Швалб, 2005; та ін.)

Суттєвими для вивчення вказаної проблеми є сучасні положення Ю.М.Швалба щодо визначення понять «середовище» і «простір життєдіяльності людини» [4, с.212-219]. На думку Ю.М.Швалба, за умов екопсихологічного підходу необхідно вирізняти лише ті чинники середовища, які безпосередньо включаються у сфери життєдіяльності людини, причому такі чинники мають безпосередньо впливати на способи організації життя людини. Більш того, це мають бути такі чинники, взаємодія з якими має досить стійкий і довготривалий характер. [4, с.213]. Учений відзначає, що якісну визначеність системі «Людина – Середовище(Світ)» задає міра суб'єктивної активності і особистісної відповідальності. В цьому контексті сформовано важливу ідею – ідею екологічності як самого навколишнього середовища, так і ставлення до середовища з боку особистості. Тому поняттям, що характеризувало б взаємовідношення «Людина – Світ» може виступати поняття «простір» (або синонімічне у Ю.М.Швалба «сфери життєдіяльності особистості»). Важливим, на переконання ученого, є те, що і в психологічних, і в соціологічних теоріях стверджується: самі по собі об'єкти простору не створюють. Для цього необхідне специфічне «накладення» («наложение» - рос.) вектора особистісних або соціальних ставлень, які й структурують об'єкти відносно один одного, тобто створюють «простір» [4, с.217]. Ю.М.Швалб дає таке визначення простору: «Простір – це місце докладання зусиль людини, скерованих на осмислену і цілеспрямовану зміну умов власного існування» [4, с.217]. На думку вченого, останнім часом проглядається виразна

тенденція до трансформації загального людського підходу до оточуючого світу і до себе як особистості. Що робить однозначно актуальними дослідження життєвого простору особистості, його змісту та психологічної допомоги у спробі його гармонізації.

Курт Левін [2] першим поставив перед психологами питання про те, з яким середовищем взаємодіє людина. «Теорія поля підкреслює важливість того факту, що будь-яка подія є результат безлічі чинників» [2]. І.П.Шкуратова, аналізуючи роботи К.Левіна, відзначає, що життєвий простір підпорядковується психологічним законам, які суттєво відрізняються від фізичних [5]. Наприклад, в різних життєвих ситуаціях наше враження про час є досить різним, і залежить воно цілком від нашого ставлення до ситуації. На думку І.П.Шкуратової, життєвий простір особистості визначається не стільки тими матеріальними благами, якими вона володіє, скільки знаннями про світ і можливістю впливати на процеси, що в ньому відбуваються. Авторка наводить приклад для пояснення цієї тези: «Фізичний простір життя людини можуть складати десятки квадратних метрів, але її життєвий простір може простягатися до космічних меж» [5, с.167-168].

Широта життєвого простору завжди пов'язана з масштабом світогляду даної особистості. Отже, залежно від того, яким є світогляд особистості, які погляди у людини на те, що відбувається в навколишньому світі, які цінності вона сповідує та якими керується у своїй поведінці, якими є її моральні принципи та спрямованість, від цього, на нашу думку, будуть залежати змістовні характеристики життєвого простору особистості. Очевидно, що у кожної людини вони матимуть свою індивідуальну змістовну своєрідність.

На підтвердження нашої думки наведемо тези характеристик визначення життєвого простору у К.Левіна.

- «Життєвий простір»- особистість і її психологічне оточення як воно існує для неї. Ми звичайно маємо на увазі це поле, говорячи про потреби, мотивації, настрої, тривогу, ідеали».

- «Існує безліч процесів фізичного й соціального світу, які не впливають на «життєвий простір» людини в даний момент».

- «Існує «пригранична зона» життєвого простору: певна частина фізичного і соціального світу, яка впливає на життєвий простір в даний момент». [2].

Для більш детального аналізу К.Левін вводить поняття психологічного поля, в якості якого виступає деякий зріз життєвого простору, що розглядається в даний момент часу. Людина, опиняючись у якійсь життєвій ситуації, взаємодіє з обмеженою кількістю людей і об'єктів, і виступає в якійсь одній ролі, але при цьому за її плечима існує величезний досвід, який назавжди включений в її життєвий простір. Тому будь-яка поведінкова реакція може бути зрозумілою лише як наслідок цього досвіду, а також як крок до реалізації майбутніх планів. К.Левін підкреслював, що минуле представлене в теперішньому психологічному полі знаннями, установками, пережитими почуттями стосовно тих чинників, які впливають в даний момент на особистість, а також тими підструктурами внутрішнього світу особистості, які сформувались раніше. Майбутнє представлене тими планами, цілями, очікуваннями, які мають відношення до того, що відбувається в даний момент часу [5, с.169].

Близькими до визначення сутності поняття «життєвий простір» особистості є погляди У.Джемса, де він розкриває власну типологію особистості. Учений розумів «Я» як хазяїна всіх психічних функцій, як загальну суму всього того, що він може назвати своїм: до неї мають входити не тільки фізичні і душевні якості людини, але й деякі предмети, що належать людині, й особи, що мають до неї відношення, звички, смаки, наміри тощо [6, с.80]. Розглядаючи складові елементи особистості, У.Джемс розмежував їх на три класи: фізичну особистість, соціальну особистість, духовну особистість. Таким чином, У.Джемс одним з перших затвердив онтологічну рівноправність фактів і феноменів у психології особистості [7, с.37]. В контексті обговорення дихотомії «зовнішнє – внутрішнє» з метою виявлення об'єктів життєвого простору особистості У.Джемс, Г.Олпорт

висловлювали ідеї неподільності, своєрідної «зрошеності» особистості за рахунок середовища [3, с.11]. Тривалий час традиційна точка зору пов'язувала термін «внутрішнє» з психічним, суб'єктивним, а термін «зовнішнє» - з середовищем, «оточуючим», об'єктивним. Однак сучасні учені відзначають суперечливість такої точки зору. Та частина середовища, в якій здійснюється безпосередня життєдіяльність людини, не розглядається нею як «зовнішня», оскільки людина певною мірою створює її власною діяльністю. Крім того, різноманітні психологічні феномени свідчать про те, що межа між особистістю і середовищем, Я і не-Я, внутрішнім і зовнішнім неоднозначна, мінлива, зовнішнє може «розчинятися» у внутрішньому, «зливатися» з ним (Тхостов, 1994, 2002; Кондратова, 2009). [3, с.11].

Вітчизняні учені (Б.Г.Ананьєв, О.Ф.Лазурський, О.М.Леонтєв, Б.Ф.Ломов, В.М.Мясищев, А.В.Петровський, В.А.Петровський та ін.) розкривають сутність особистості через місце, що вона займає в соціальному світі, через систему зв'язків і взаємовідносин зі світом. Тобто, багато з того, що позначене зовнішнім середовищем, особистість включає в себе, перетворює у внутрішнє, частину себе.

Принципово важливе значення для нашого дослідження мають роботи видатного німецького психолога гуманістичного спрямування, професора Боннського університету Ханса Томе. В концепції Х.Томе інтегровано положення К.Левіна про психологічну єдність людини й оточуючого її світу, деякі установки когнітивної теорії поведінки, ідеї Г.Мюррея про тематичне структурування особистістю своїх життєвих ситуацій і його, Томе, власні оригінальні підходи до вивчення особистості у просторі повсякденного життя шляхом психологічної біографії [8], [9].

Головними поняттями у Томе, які мають відношення до теми нашого дослідження, є наступні: «життєвий світ», «суб'єктивний життєвий простір», «когнітивні репрезентації» світу і самої людини, «техніки життя» - способи відповідей на проблемні моменти дійсності. Спільна сутність цих понять, на

нашу думку, у тому, щоб з'ясувати сутнісне, мінливе (змінне) та створюване самим діяльнісним суб'єктом.

Індивід перебуває у постійній взаємодії з оточуючим його, перш за все соціальним, світом. Людина весь час щось створює у світі і в результаті такої єдності зі світом одночасно перетворює щось і в собі. Підкреслюючи значення психічної детермінації діяльності, Томе стверджує, що поведінку спрямовує, скоріше, ситуація як вона сприймається, розуміється, витлумачується суб'єктом, ніж ситуація як об'єктивна реальність [9, с.6]. Безумовно, реальні особливості ситуації отримують своє відображення в індивідуальному світі людини, але особливості їх сприймання великою мірою обумовлені домінуючими «темами» особистості – її домінуючими прагненнями, переважаючими потребово-мотиваційними тенденціями, спрямованістю. Томе підкреслює, що пристосування людини до будь-яких ситуацій (а тим більше ситуацій критичних, проблемних) передбачає збалансоване співвідношення між когнітивними і мотиваційними системами.

Через поєднання психологічних доробок К.Левіна, Е.Брунсвіка, Х.Томе формулює поняття «суб'єктивний життєвий простір». У кожної людини суб'єктивний життєвий простір має свою топологічну і часову подовженість. При цьому у окремих людей просторово життєвий простір може бути досить обмеженим (наприклад, маленькі діти чи хворі, похилого віку люди); Томе відзначає, що у деяких людей (яких він називає «атлантичними людьми») суб'єктивний життєвий світ охоплює всепланетарний простір. Він може включати ту чи іншу сукупність соціальних ролей і контактів, у той же час може бути наповнений різними думками, почуттями, сподіваннями, прагненнями, що виступають потенційними регуляторами поведінки. Томе дає таке визначення життєвого простору: «Життєвий світ особистості або її суб'єктивний життєвий простір представляє собою когнітивно репрезентований і психічно опрацьований реальний світ її життя» [9, с.6]. Як бачимо, у визначенні Томе поняття «життєвий світ особистості» та «суб'єктивний життєвий простір» є синонімічними, що є абсолютно

доречним, оскільки мова йде про феномен, який розкриває зміст і сутність, наповненість життя людини, її суб'єктивну долученість до подій індивідуального життя та їх причинності.

В актуальну життєву ситуацію людина привносить зміст всього власного індивідуального життя. У кожній людини життєвий світ відзначається різною мірою мінливості, своєрідності, внутрішньої узгодженості. На думку Томе, різною може бути і міра цент рації, пов'язана із здатністю індивіда швидко, легко, своєчасно змінювати точку зору на життєву проблему або «застрягати» лише на одній із сторін [9, с.6]. Це має велике значення в ситуації надання особистості психологічної допомоги: у з'ясуванні стресогенної ситуації, у виявленні адекватності здійснених зусиль по подоланню проблемної ситуації. Індивідуальні життєві світи, згідно Томе, розрізняються за масштабом задумів, сподівань і вчинків, за широтою інтересів і напруженістю зусиль. Томе опирається на найважливіші положення когнітивної психології – про високу узгодженість між об'єктивною ситуацією і баченням людиною цієї ситуації [10]. Остання позиція є дуже близькою нам тезою, оскільки в ситуації надання психологічної допомоги, як правило, мова йде про певне бачення людиною життєвої ситуації як проблемної, безнадійної тощо, ніж вона насправді є такою. Таке бачення часто спричинене «попередньою історією» клієнта, сутністю та змістом її життєвого простору, від того, якими подіями, «темами» наповнене життя людини і наскільки вона сама за це відповідальна.

У теорії Х.Томе є поняття «когнітивні репрезентації», яке є близьким досліджуваній нами темі. Визначаючи його, Х.Томе різко виступає проти так званого «когнітивізму» - орієнтації учених на суто пізнавальні процеси, «звільнені» від проявів мотиваційної та емоційно-вольової сфери. У когнітивних концепціях закладено значення предмета для особистості. Завдяки емоційній насиченості, когнітивні репрезентації виступають у внутрішньому світі особистості як значущі переживання, до яких обов'язково долучаються мотиваційні процеси [9, с.7].

У дослідженнях, виконаних під керівництвом Х.Томе й У.Лер, міститься великий і унікальний матеріал про особливості уявлень щодо власного життєвого простору різними соціальними групами: людьми різного віку та статі, працюючими, безробітними, пенсіонерами, здоровими, хворими та ін.[9]. Для нашого дослідження це є важливим, оскільки ми знаходимо підтвердження нашим міркуванням про те, що в ситуації надання психологічної допомоги ми стикаємося з відмінними й своєрідними особливостями відображення й інтерпретації наявної проблемної ситуації особами різних груп, які (відображення й інтерпретації) залежать великою мірою від сутності життєвого простору особистості, від актуальних сфер життєдіяльності та їх руйнування. Від того, як психолог разом з клієнтом зможе переопрацювати цю інформацію, великою мірою залежить ефективність психологічної консультації.

Звернемо увагу також на аналіз понять у концепції Томе «теми буття» і «тематичне структурування життя». Поняття «теми» Томе розглядає як синонім понять «цінність» і «значущість» [9, с.8]. У сучасному прочитанні синонімічними до терміну можуть бути формулювання «цінності життя», «ціннісне структурування життя», «значущі сфери життєдіяльності особистості». Мотиваційний потенціал «тем» проявляється у постановці людиною цілей і в переживаннях успіху чи невдачі у процесі їх досягнення.

Життєвий простір особистості, його психологічна екологічність нас цікавить в контексті необхідності його оптимізації в умовах нестабільного екопсихологічного оточення, оскільки це є приводом звернення особистості по психологічну допомогу, адже швидкість зміни стресових чинників, травмуючих ситуацій все частіше не дає можливості психіці людини встигати адаптуватися та вибудовувати адекватні копінгові стратегії, використовуючи власні психічні ресурси.

Є ціла низка дотичних до нашої теми категорій різноманітних видів «просторів», які є подібними (а деякою мірою й синонімічними) до вже наведених нами визначень. Ми в об'ємі статті не зможемо обговорити їх всі.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, відзначимо: виділення структурних компонентів та суттєвих особливостей феномену життєвого простору особистості дає можливість зрозуміти порушення в яких сферах життєдіяльності, нерозвиненість, не сформованість яких суттєвих характеристик, недостатні зусилля суб'єкта у відпрацюванні яких сторін/сфер життєвого простору, недостатній чи неефективний копінг призводять до відчуття неблагополуччя в своєму житті чи в окремих його сферах, сприйняття життєвої ситуації як проблемної, робить переживання її як нестерпної та такої, що потребує професійної психологічної допомоги. Впливаючи у процесі психологічної допомоги на ситуацію та особистість через пропрацювання елементів життєвого простору особистості, усвідомлення нею його змісту та можливості більш ефективної стратегії вибудовування власного життя та більш вдалих способів подолання складних, стресових ситуацій є можливість досягти успішних результатів у наданні людині невідкладної психологічної допомоги.

Список використаних джерел

1. Журавлев А.Л., Купрейченко А.Б. Социально-психологическое пространство самоопределяющегося субъекта: понимание, характеристики, виды /А.Л.Журавлев, А.Б.Купрейченко //Вестник практической психологии образования: Научно-методический журнал /Ред.Елена Метелькова, Ольга Решетникова. – 2007. - №2 (11), апрель-июнь 2007. – С.7-13.
2. Левин К. Теория поля в социальных науках. – СПб.: Речь, 2000. – 368с.
3. Кондратова Н.А. Субъективная репрезентация жизненного пространства личности: Автореф. дис. ... канд.психол.н. 19.00.01. – общ.пс., пс.личн-ти, история пс. – М., 2009. – 24с.
4. Швалб Ю.М. К определению понятий среды и пространства жизнедеятельности человека. //Екологічна психологія /За ред. Швалба Ю.М. – К.: Сталкер, 2006. – 490 с. (Хрестоматія). – С.212-219.

5. Шкуратова И.П. Личность и жизненное пространство //Психология личности. Учебн. пособие под ред. П.Н.Ермакова и В.А.Лабунской. – М.: ЭКСМО, 2007. – С.167-184.
- 6.Джемс У. Психология /Под ред. Л.А.Петровской. – М.: Педагогика, 1991. – 368 с. (Классики мировой психологии).
- 7.Нартова-Бочавер С.К. Понятие «психологическое пространство личности» и его эвристические возможности. //Психологическая наука и образование. – 2002. - №1. – С.35-41.
- 8.Thomae H. Psychologische Biographic als Synthese idiographischer und nomothetischer Forschung. Ibidem, 1987. S.108-116.
- 9.Анцыферова Л.И. Психология повседневности: жизненный мир личности и «техники» ее бытия. //Психологический журнал. Том 14. №2. 1993. – С.3-16.
10. Lehr U., Thomae H. Alltagspsychologie. Aufgaben. Methoden, Ergebnisse. Wissenschaftliche. Buchgesellschaft. Darmstadt. 1991. 252s.

***Annotation.** The article is a theoretical analysis of the phenomenon of vital space of person, his different reading in psychological science the scientists of different scientific schools and directions. The phenomenon of vital space of person is examined the author of the article in the context of grant of personality a necessary psychological help and meaningfulness for permission of vital problems of person of psychological ecology of space of his vital functions.*

***Keywords:** vital space, psychological ecology, spheres of vital functions, psychological help*

Опубліковано:

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І.Франка», 2012. – Том 7. Екологічна психологія. – Вип.29. – 514 с. – С.21-30.